

КОРХОНАНИНГ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА САМАРАДОРЛИГИ

Халилов Бекзод

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

ORCID: 0009-0009-1698-647X

khalilovbekzod72@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда ахборот-коммуникация технологияларининг (АКТ) аҳамияти ва улардан самарали фойдаланиш механизмлари таҳлил қилинади. Иқтисодий хавфсизликни шакллантирувчи асосий таркибий қисмлар ичида ахборот хавфсизлиги компонент сифатида алоҳида ўрин тутади. Мақолада корхонанинг ахборот муҳитини ҳимоя қилиш, ташқи ва ички таҳдидларга қарши курашиш, ахборот оқимини бошқариш, ҳамда ҳуқуқий, ташкилий ва дастурий-техник чора-тадбирларни жорий этиш орқали хавфсизликни таъминлаш масалалари ёритилади. Шунингдек, замонавий АКТ воситаларининг турлари, уларнинг функционал имкониятлари ва жорий этишда юзага келиши мумкин бўлган муаммоларга ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Таҳлиллар асосида корхоналарга мослашувчан бошқарув тизимлари, ахборот хавфсизлигини таъминлаш стратегиялари ва рақобатбардошликни оширишга қаратилган тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: иқтисодий хавфсизлик, ахборот хавфсизлиги, ахборот-коммуникация технологиялари, корхона бошқарув тизими, ҳуқуқий ва ташкилий таъминлаш, хавфсизликни таъминлаш воситалари.

РОЛЬ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Халилов Бекзод

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В данной статье проанализировано значение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и механизмы их эффективного использования в обеспечении экономической безопасности предприятий. Среди основных структурных компонентов экономической безопасности особое место занимает информационная безопасность. В статье освещаются вопросы защиты информационной среды предприятия, противодействия внутренним и внешним угрозам, управления информационными потоками, а также внедрения правовых, организационных и программно-технических мер по обеспечению безопасности. Особое внимание уделено видам современных ИКТ, их функциональным возможностям и возможным проблемам, возникающим при их внедрении. На основе проведённого анализа даны рекомендации по формированию адаптивных систем управления, разработке стратегий информационной безопасности и повышению конкурентоспособности предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность, информационная безопасность, информационно-коммуникационные технологии, система управления предприятием, правовое и организационное обеспечение, средства обеспечения безопасности.

THE ROLE AND EFFECTIVENESS OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

Khalilov Bekzod

Tashkent State University of Economics

Abstract. *This article analyzes the significance of information and communication technologies (ICT) and the mechanisms for their effective use in ensuring the economic security of enterprises. Among the key structural components of economic security, information security holds a particularly important place. The article addresses the issues of protecting the enterprise's information environment, counteracting internal and external threats, managing information flows, and implementing legal, organizational, and software-technical measures to ensure security. Special attention is given to the types of modern ICT tools, their functional capabilities, and potential challenges that may arise during their implementation. Based on the analysis, the article provides recommendations for developing adaptive management systems, strategies for ensuring information security, and measures to enhance enterprise competitiveness.*

Keywords: *economic security, information security, information and communication technologies, enterprise management system, legal and organizational support, security tools.*

Кириш.

Глобаллашув жараёнлари, рақобат муҳитидаги кескин кучайиш, ташқи ва ички таҳдидларнинг кўпайиши шароитида корхоналарнинг барқарор фаолият юритиши ва узоқ муддатли ривожланишини таъминлаш долзарб масалага айланган. Мазкур мақсадга эришишда корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш алоҳида аҳамият касб этади. Иқтисодий хавфсизлик бу — корхонанинг ишончли фаолият юритишига, барқарор ривожланишига, потенциал таҳдидлардан ҳимояланганлигига асос бўлувчи кўп тармоқли ва тизимли категория ҳисобланади. У нафақат молиявий барқарорлик, балки ахборот хавфсизлиги, интеллектуал салоҳият, ишлаб чиқариш қувватлари, экологик ҳолат ва бошқарув самарадорлигини қамраб олади.

Юқорида қайд этилган хавфсизлик таркибий қисмлари орасида **ахборот хавфсизлиги** алоҳида ўрин тутди. Ахборот муҳитининг ҳимояланганлик даражаси корхонанинг ички ресурсларини самарали бошқариш, стратегик қарорлар қабул қилиш, рақобатбардошликни сақлаш ва инновацион тараққиётни таъминлашда ҳал қилувчи омил сифатида намоён бўлади. Ахборот хавфсизлиги — бу нафақат маълумотларнинг ноқонуний чиқиб кетишининг олдини олиш, балки маълумотларга рухсатсиз кириш, уларни ўзгартириш ва йўқотиш хавфларини минималлаштиришга қаратилган чоратadbирлар тизимидир.

Ҳозирги кунда **ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ)** иқтисодий хавфсизликни таъминлашда самарали воситага айланиб бормоқда. АКТ орқали корхона фаолиятининг барча жабҳалари — молиявий ҳисобот, логистика, кадрлар бошқаруви, маркетинг, ишлаб чиқариш жараёнлари ва бошқалар ахборотлаштирилмоқда. Бу эса ўз навбатида, маълумотлар оқимини автоматлаштириш, таҳдидларни тезкор аниқлаш, маълумотлар базасини ҳимоялаш ва мослашувчан бошқарувни жорий этиш имконини яратади.

Таҳлиллардан маълум бўлишича, иқтисодий хавфсизликка таҳдид солувчи омиллар нафақат ташқи муҳитдаги ўзгаришлар билан, балки корхонанинг ички тизимларидаги заифликлар, жумладан ахборот муҳитидаги бошқарилмаган ҳолатлар билан ҳам боғлиқ. Шу сабабли, ахборот хавфсизлигини таъминлашда ҳуқуқий, ташкилий ва дастурий-техник чораларнинг мувофиқ уйғунлиги талаб этилади. Хусусан, давлат сиёсати доирасида ахборот ҳуқуқини шакллантириш, корхона даражасида ахборот муҳитини таъминлашга қаратилган ички ҳужжатлар, дастурий таъминотлар ва

техник воситалардан самарали фойдаланиш орқали хавфсизликни таъминлашга эришиш мумкин.

Ушбу мақолада корхона иқтисодий хавфсизлигини шакллантиришда ахборот-коммуникация технологияларининг ўрни, ахборот хавфсизлиги компонентлари ва уларни таъминлаш механизмлари атрофича таҳлил этилади. Шу билан бирга, замонавий таҳдидлар ва уларга қарши чора-тадбирлар, ахборот хавфсизлигини таъминлашда фойдаланиладиган воситалар ва уларнинг корхона фаолиятига таъсири кўриб чиқилади.

Адабиётлар шарҳи.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масаласи мураккаб ва кўп қиррали бўлиб, унинг назарий ва амалий асослари бир қатор иқтисодий, ҳуқуқий, техник ва ахборот соҳаларидаги илмий тадқиқотларда ўз аксини топган. Бу борадаги асосий ёндашувлар хавфсизликни ташкил этувчи таркибий қисмларни аниқлаш, таҳдидларни баҳолаш, ва уларга қарши курашишнинг механизмларини белгилаш билан боғлиқ. Юкланган диссертация режаси доирасида қўлланилган манбалар шунчаки назарий асосларни эмас, балки ахборот-коммуникация технологияларининг иқтисодий хавфсизликка таъсирини ҳам таҳлил қилиш имконини беради.

Аввало, Алябьева (2019) ва Шликов (2020) каби муаллифлар иқтисодий хавфсизликни тузилмавий жиҳатдан таҳлил этиб, унинг асосий компонентларини белгилаб берганлар. Улар иқтисодий хавфсизликни интеллектуал кадрлар, молиявий, техник ва технологик, сиёсий-ҳуқуқий, ахборот ва бошқарув каби қисмларга ажратиб, ҳар бирининг функционал аҳамиятини кўрсатган. Ушбу компонентлардан ахборот хавфсизлиги бугунги кунда стратегик аҳамият касб этади.

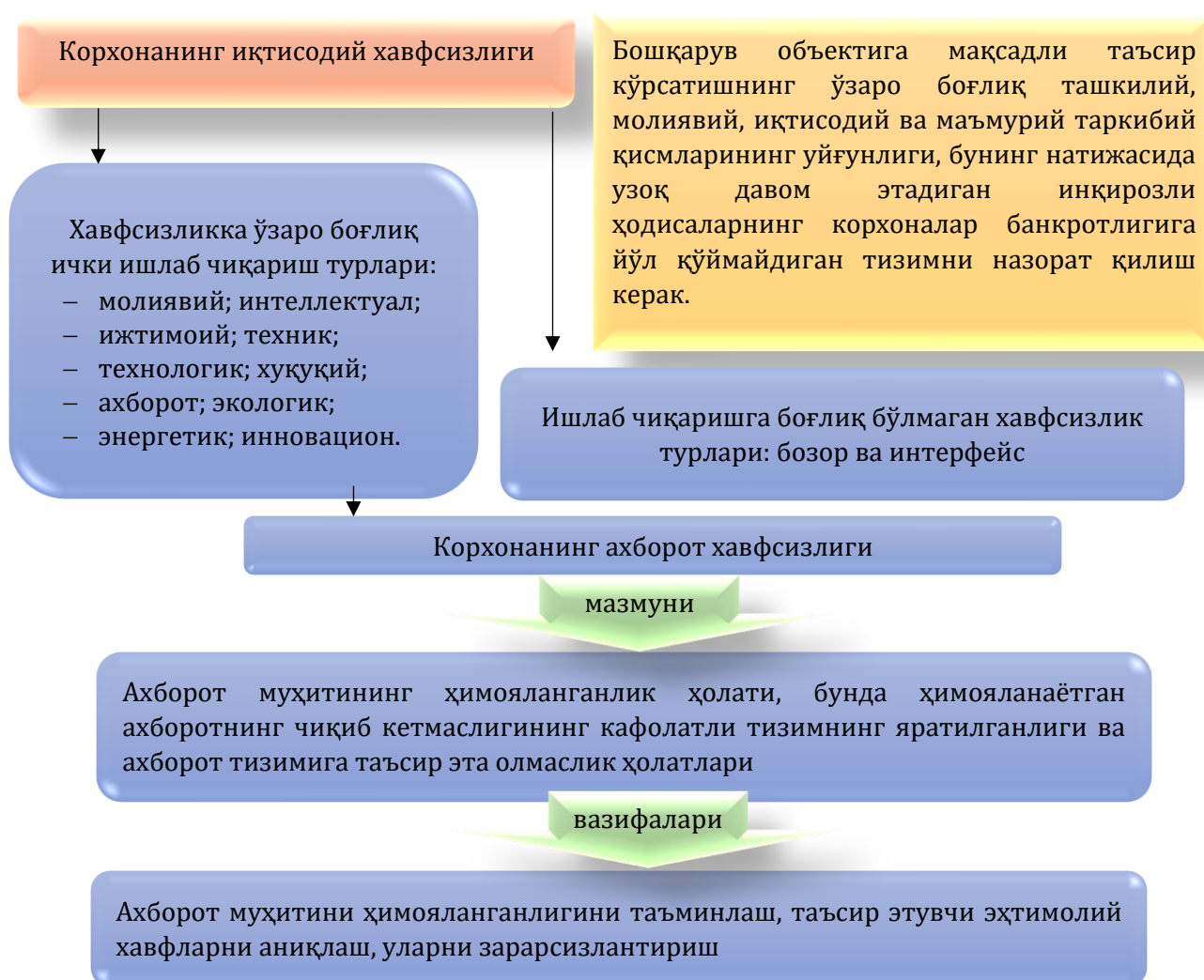
Мошкова (2017) эса иқтисодий хавфсизликни кенг қамровли категория сифатида талқин қилиб, ижтимоий-иқтисодий, ишлаб чиқариш, экологик, энергетика, ташкилий-бошқарув, ахборот-ҳуқуқий каби компонентларни қўшган. Бу ёндашув ахборот хавфсизлигини нафақат техник восита, балки ҳуқуқий ва ташкилий муҳитда ҳам таҳлил қилиш зарурлигини кўрсатади.

Бошқа бир қатор олимлар, жумладан Козырев (2018), иқтисодий хавфсизликнинг компонентларини қисқартириш ва функционаллаштириш тарафдори. У, айримлардан фарқли ўлароқ, тўртта асосий компонент – ижтимоий, молиявий, ишлаб чиқариш ва сотишнигина эътиборга олади. Бу ёндашув амалий самарадорлик нуқтаи назаридан муҳим бўлиши мумкин, лекин ахборот хавфсизлиги каби замонавий таҳдидларга қарши курашишда етарли эмаслигини диссертация муаллифи асослаб беради.

Ахборот хавфсизлиги компонент сифатида муҳокама қилинганда, Лукашукнинг “тадбиркорлик фаолиятида ахборот хавфсизлиги” тушунчасига берган таърифи алоҳида эътиборга молик. У ахборот хавфсизлигини қонунчиликка асосланган ҳолда ташкил этиш, ахборот муҳитини муҳофаза қилиш ва техник ечимлар орқали таъминлашнинг ягона тизим сифатида кўради. Бу ёндашув мураккаб ахборот тизимларини бошқариш, маълумотларни шифрлаш, аутентификация, идентификация, вирусга қарши ҳимоя ва тармоқ хавфларини назорат қилиш каби масалаларни қамраб олади. Хорижий адабиётларда, жумладан Отт (2019) томонидан таъкидланган нуқта шундаки, замонавий ИТ тизимлар турли таҳдидларга дуч келади. Бу таҳдидлар қаторига фишинг, spyware, вируслар, ижтимоий муҳандислик, SPAM, ва интеллектуал мулкни бузиш ҳолатлари киради. Шу сабабли ахборот хавфсизлиги фақат дастурий восита эмас, балки корпоратив маданият ва ходимларнинг хабардорлик даражасига ҳам боғлиқ. Бу ҳолат тадқиқот муаллифи томонидан ҳам таъкидланган – корхонада ахборот хавфсизлиги бўйича масъулларни тайёрлаш, ички ҳужжатларни тузиш ва мажбуриятларни тақсимлаш кераклигини таъкидлайди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Олиб борилган таҳлиллар натижасида аниқланишича, корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда ахборот-коммуникация технологиялари ҳал қилувчи ўрин тутди. Бугунги иқтисодий муҳитда хавфсизлик тушунчаси фақатгина молиявий барқарорлик эмас, балки маълумотлар оқимини бошқариш, ахборот муҳитини муҳофаза қилиш, интеллектуал ресурслардан самарали фойдаланиш ва бошқарув тизимининг самарадорлиги билан белгиланади. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги тизимли таркибга эга бўлиб, унинг асосий қисмларига маркетинг, инновация, ишлаб чиқариш (техник ва технологик), ижтимоий-иқтисодий ва молиявий компонентлар киради. Ушбу қисмлар бир-бири билан ўзаро боғланган ва ўзаро таъсирчан бўлиб, уларсиз иқтисодий хавфсизликни мустаҳкамлаш амримаҳол. Бундан ташқари, хавфсизлик концепцияси маҳсулот (ишлар, хизматлар) билан боғлиқ элементларни ҳам ўз ичига олади. Маҳсулотларнинг бозордаги реализацияси орқали даромад олиш, харажатларни қоплаш ва фойда қилиш имконияти корхонанинг иқтисодий муносабатлар тизимига тўғридан тўғри боғлиқдир. Иқтисодий хавфсизликнинг моҳияти салоҳиятдан самарали фойдаланиш орқали ижобий натижаларга эришишда намоён бўлади. Шу жиҳатдан, ҳар бир таркибий қисмни муҳофаза қилишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуаси орқали хавфсизликни шакллантиришга эришилади. Бинобарин, ахборот компоненти корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда устувор рол ўйнайди. Мазкур таркибий тизим ва ахборот хавфсизлигининг вазифалари 1-расмда ўз аксини топган.

1-расм. Корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш дастаклари

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги структурасининг энг муҳим таркибий қисмларидан бири — бу унинг фаолияти тўғрисидаги маълумотларнинг ягона, яхлит ва ишончли тизимини яратишни таъминлайдиган раҳбариятнинг асосий вазифаси ҳисобланади. Бу вазифа нафақат ахборотларни тўплаш ва сақлашни, балки уларни таҳлил қилиш, қайта ишлаш ва фойдаланиш имкониятини берувчи самарали ахборот-инфратузилмасини шакллантиришни ҳам ўз ичига олади. Корхона раҳбарияти ушбу тизим орқали фаолиятнинг барча йўналишларини мувофиқлаштириш, иқтисодий хатарларни олдиндан башорат қилиш ва хатарларни камайитиришга қаратилган қарорлар қабул қилиш имконига эга бўлади. Шу боисдан, раҳбарият учун маълумотларнинг хавфсизлиги ва уларнинг ишончилиги стратегик аҳамият касб этади.

2-расм. Корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш йўналишлари

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Бунда, корхонанинг ахборот хавфсизлигини маъмурий-ҳуқуқий ҳимоя объекти сифатида ўрганиш масаласи ҳам алоҳида ўрин тутати. Бу борада олимлардан бири Лукашукнинг (2021) ёндашувини келтириб ўтиш мақсадга мувофиқ. Унинг таъкидлашича, “тадбиркорлик фаолиятининг ахборот хавфсизлиги” тушунчаси – бу маълумотларнинг махфийлигини, яхлитлигини ва мавжудлигини таъминлашга қаратилган, давлат ва хусусий сектор доирасида белгиланган маъмурий, ҳуқуқий, техник ва ташкилий чора-тадбирлар мажмуини англатади. Бу чоралар нафақат ички, балки ташқи таҳдидларга қарши туриш, рақобатдошликни сақлаш ва корхонанинг узоқ муддатли барқарор ривожланишини таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Тадбиркорлик фаолиятини тартибга солувчи ва тадбиркорлик субъектлари томонидан маълумотларни ҳимоя қилишнинг ўзига хос хусусиятларини белгиловчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг ахборот ресурсларини ҳимоя қилишга, хусусан, тадбиркорлик субъектининг ахборот тизимининг самарали ишлашига ва умуман ушбу субъектнинг фаолиятига таҳдидларни зарарсизлантириш ҳамда бартараф этишга қаратилган муайян корхонанинг ички қоидалар мажмуидир. Корхона ахборот хавфсизлигининг таркибий қисмлари 2-расмда янада яққолроқ келтирилган.

Шу билан бирга, корхонада ахборот хавфсизлигини таъминлаш нафақат техник воситалар билан, балки ҳуқуқий ва ташкилий асослар билан таъминланиши зарур. Ахборот хавфсизлиги – бу ҳуқуқий соҳа, у тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини, ахборот ҳуқуқи йўналишидаги давлат сиёсатида боғлиқ норматив асосларни ҳам ўз ичига олади. Давлат даражасида қўллаб-қувватланадиган ҳуқуқий таъминлаш чоралари корхона даражасида тижорат сирини ташкил этувчи маълумотларни аниқлаш, уларни сақлаш ва тарқатмаслик бўйича масъулият белгилаш, ички регламентларни ишлаб чиқиш орқали амалга оширилади.

1-жадвал

Корхона ахборот хавфсизлигини таъминлаш воситалар

Идентификация воситалари ва фойдаланувчи аутентификацияси	Устувор фойдаланувчи текшируви. Исмни аниқлаш бўйича идентификация, аутентификация мувофиқликни текшириш
Шифрлаш воситалари маълумот	Бирламчи маълумотларни кодланганга айлантириш шакли. Жараён шифрлашнинг умумий тамойиллари сифатида шифрдан фойдаланади.
Фаерволлар	Бошқа тармоқлар фойдаланувчиларидан маълумотларга киришни назорат қилиш
Виртуал хусусий тармоқлар	Иккита компьютерга ахборот алмашиш имконини берувчи тармоқни яратиш ва созлаш қурилмалари
Контактли филтрлаш воситалари	Интернет ресурсларини комплекс бошқариш технологияси
Диск таркибининг яхлитлигини текшириш воситалари	Ахборот билан ҳар қандай ҳаракатни аниқлаш имконини беради (кашф қилиш, ўзгартириш, нусхалаш) ва таъсир предметини аниқлаш
Антивирус ҳимоя воситалари	Вирусли дастурларни аниқлайдиган дастурлар уларнинг таъсирини зарарсизлантиради
Тармоқ заифликларини аниқлаш тизимлари ва тармоқ ҳужуми анализаторлари	Маълумотларга рухсатсиз кириш ва ахборот базасига таъсир қилиш фактларини аниқлашга қаратилган дастурлар. Тизимлар шубҳали фаолият, тармоққа ҳужум бошланиши ҳақида огоҳлантиради

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Ташкилий жиҳатдан, ахборот хавфсизлигини таъминлашга бухгалтерия ҳисоботларини юритиш, ахборотни қабул қилиш ва қайта ишлаш қоидаларини белгилаш, масъул ходимларни тайинлаш ва уларни мунтазам ўқитиш каби чоралар киради. Техник ва дастурий жиҳатдан эса корхона ахборот муҳитини ҳимоя қилишда автоматлаштирилган тизимлардан, шифрлаш технологияларидан, фаерволлар, VPN, филтрлар, аутентификация, вирусга қарши ҳимоя воситалари каби илғор ечимлардан фойдаланиши зарур. Аммо ушбу воситалар маълумотларни мутлоқ ҳимоя қилиб беришига тўлиқ кафолат эмас – уларни доимий равишда янгилаб бориш ва интеграциялашиш керак.

Хорижий мутахассислар, жумладан Отт таъкидлаганидек, ахборот технологиялари тизимлари турли таҳдидларга дуч келади: фишинг, ижтимоий муҳандислик, spyware, вируслар, SPAM, ноқонуний маълумот тарқалиши, муаллифлик ҳуқуқини бузиш каби. Шу сабабли корхоналар ахборот хавфсизлигини таъминлашга йўналтирилган узлуксиз чора-тадбирларни режалаштириши шарт.

Бугунги кун талабига мос равишда, ахборот хавфсизлиги воситалари ҳар бир корхонанинг соҳа хусусияти, маҳсулот ёки хизматининг ноёблиги, бозордаги мавқеи ва молиявий имкониятларига қараб танланиши лозим.

1-жадвалда келтирилган техник ечимлар (идентификация, шифрлаш, фаерволлар, VPN, филтрлар, диск назорати, антивирус ва заифлик аниқловчи тизимлар) тизимлаштирилган ҳолда кўрсатилган. Шунингдек, корхонада ахборот хавфсизлигини таъминлашда ишга туширилаётган дастур ва тизимларнинг нархи, мутахассисларни жалб қилиш эҳтиёжи, ёки ички ахборот хавфсизлик хизмати яратиш имкониятлари ҳам инобатга олинади зарур. Айниқса, рақобатбардош бозорда фаолият юритаётган, инновацион ва ноёб маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган корхоналар учун ахборот хавфсизлиги воситаларидан фойдаланиш мажбурий ҳисобланади. Чунки ахборотнинг ошкор қилиниши нафақт молиявий зарар, балки бозордаги мавқеининг йўқолишига ҳам олиб келиши мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш мураккаб ва кўп қиррали вазифа бўлиб, у замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан самарали фойдаланишни талаб қилади. Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, иқтисодий хавфсизликнинг таркибий қисмлари – молия, ишлаб чиқариш, инновация, ижтимоий-иқтисодий ва маркетинг каби соҳалар билан бир қаторда ахборот хавфсизлиги ҳам стратегик аҳамиятга эга. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш фақат техник воситалар билан чекланиб қолмай, ҳуқуқий, ташкилий ва дастурий асослардаги комплекс ёндашувни ҳам талаб этади.

Корхонада ахборот хавфсизлигини таъминлаш давлат сиёсати, ички ҳужжатлар, махсус кадрлар ва ҳимоя воситалари орқали амалга оширилиши лозим. Ҳар бир корхона ўз маҳсулоти, хизмат соҳаси ва технологик салоҳиятидан келиб чиқиб, хавфсизлик стратегиясини индивидуал равишда шакллантириши зарур. Замонавий таҳдидлар – фишинг, вируслар, маълумот ўғирлаш, ноқонуний тарқатиш ва муаллифлик ҳуқуқини бузиш каби хатарлар ахборот муҳитининг мунтазам ҳимоя қилинишини талаб қилади.

Хулоса қилиб айтганда, ахборот-коммуникация технологияларини иқтисодий хавфсизликни таъминлашда мақсадли, тизимли ва инновацион ёндашув орқали қўллаш корхонанинг барқарорлиги, рақобатбардошлиги ва узоқ муддатли ривожланиши учун мустаҳкам замин яратади. Шу муносабат билан, ҳар қандай корхона ахборот хавфсизлигини ўз фаолиятининг устувор стратегик йўналишларидан бири сифатида белгилаши зарур.

Адабиётлар/Литература/References:

Алябьева М.В. (2019) Экономическая безопасность предприятия: структура и механизмы обеспечения. – М.: Финансы и статистика.

Козырев А.П. (2018) Стратегии обеспечения устойчивого развития и экономической безопасности предприятий. – СПб.: Питер.

Қарор (2022) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 370 сонли Қарори. – «Ахборот хавфсизлиги чора-тадбирлари». – Тошкент. <https://lex.uz/uz/docs/6994112?ONDATE=04.07.2024%2000>

Қонун (2021) Ўзбекистон Республикасининг «Ахборотлаштириш тўғрисида»ги Қонуни. – Тошкент: Адлия вазирлиги нашри, <https://www.lex.uz/acts/83472>

Лукашук Н.А. (2021) Информационная безопасность в предпринимательской деятельности: правовые и организационные основы. – СПб.: Юридический центр.

Мошкова Р.А. (2017) Институциональные аспекты экономической безопасности в предпринимательской деятельности. – М.: Наука.

Отт А. (2019) Современные угрозы информационной безопасности и методы защиты. // Журнал «Информационные технологии», №7.

Шликов В.В. (2020) Теоретико-методологические основы обеспечения экономической безопасности предприятий. – Екатеринбург: УрФУ.